

Mokslų akademijoje ir universitete

Vienas – ne karys

*P*o trejų metų pertraukos J. Kubilius vėl atsidūrė savame universitete tarp pažįstamų Fizikos-matematikos fakulteto žmonių. Tiesa, formaliai aspirantūros laikas baigėsi tik spalio 15 dieną, išmokėjo dar ir rugpjūčio mėnesio aspiranto stipendiją. Tačiau rektorius jau nuo rugpjūčio 1 dienos paskyrė dirbti fakultete, Geometrijos katedros asistentu. Gražinęs į universiteto kasą aspiranto stipendiją, pasijuto galutinai užbaigęs dar vieną gyvenimo tarpsnį.

O naujasis prasidėjo, žinoma, rugsėjo pirmąją. Vėl buvo gražintas į Bendrosios matematikos katedrą vyresniuoju dėstytoju. Jautėsi lygus su kolegomis... gal net pranašesnis, kaip jaučiasi pranašesnis senų pažįstamų būryje žmogus, grįžęs iš kitokio – veržlesnio, didesnių siekių – gyvenimo.

Tos pačios auditorijos, salsvas kreidos kvapas, medinė subraižyta lenta. Nepažįstami studentai. Taigi pradėkime: skai-

čiai... funkcijos... ribos... Darbo universitete nepagailėta. Naujuose mokymo planuose numatyta, kad kiekvienai specialybei turi būti skaitomas atskiras matematikos kursas. Taigi dėstė matematiką ekonomistams, geografs, taip pat keletą kursų matematikams: skaičių teorijos, realaus kintamojo funkcijų teorijos, tikimybių teorijos ir matematikos istorijos. Aplinkybės vertė būti visažiniu. Daugiausia rūpesčių kėlė ir laiko kainavo matematikos istorijos kursas. Jam paruošti negana geros galvos ir keletą knygų. Reikia perversti daugybę puslapių, pageidautina žvilgterti į šaltinius, perprasti senųjų autorių galvoseną... Nesijautė pasiruošęs, o ir laiko tam trūko. Tačiau kursą skaityti teko – fakulteto partinės organizacijos įpareigojimas. Mat profesorius Z. Žemaitis, paprastai skaitęs senųjų amžių matematikos istoriją, pateko į nemalonę – buvo skundų, kad matematikos istoriją skaitas iš nemarksistinių pozicijų, ir apskritai kaip žinomas smetoninės Lietuvos veikėjas negalįs vadovauti tarybinio universiteto katedrai. Tad teko imtis to darbo, po kruopelę rankioti medžiagą, rašyti konspektą.

Įdomiausia buvo dirbti, žinoma, su matematikos specialybės studentais. Jeigu matematikai lemta iškilti Lietuvos kultūros panoramoje, tai tik sutelkus šių jaunų žmonių pastangas, smiltis prie smilties... Daugiausia dirbo su trečiuoju matematikų kursu, kuriame buvo dvylika studentų. Vyriausias jų – P. Rumšas – vienmetis su dėstytoju. Jis buvo kurso autoritetas ne tik dėl vyresnio amžiaus, bet ir dėl žinių. Studijuodamas universitete, mokytojavo vienoje Vilniaus mokykloje.

Petras Rumšas (1921–1987) gimė Šilutės rajono Paulaičių kaime. Šeimoje buvo 13 vaikų, mokslo siekti buvo sunku. Prieš karą mokėsi Kauno universiteto Statybos fakultete, 1949 metais Vilniuje pradėjo studijuoti ma-

tematiką, kurią 1954 metais baigė su pagyrimu. Liko dėstyti universitete, rašė vadovėlius, matematikos dėsty-mo metodikos straipsnius ir knygas.

Kitą trečiojo kurso studentą V. Statulevičių, pažinojo dar iš parengiamųjų kursų. Baigęs juos, V. Statulevičius ketino studijuoti Kauno politechnikos institute. Tačiau ten jo ne-priėmė, mat kažkas iš tėviškės atsiuntė skundą, kad esąs nepatikimas, nes jo dėdė buvęs nepriklausomos Lietuvos policininkas ir pasitraukęs į Vakarus. Su J. Kubiliumi susiti-ko 1949 metų rugpjūčio mėnesį Vilniuje. Sužinojęs apie ne-sėkmę, J. Kubilius pažadėjo pasikalbėti dėl priėmimo į Fizi-kos-matematikos fakultetą su dekanu H. Horodničiumi. Šįkart skundo niekas nespėjo parašyti ir V. Statulevičių priėmė.

Vytautas Statulevičius gimė 1929 metų lapkričio 27 die-ną Utenos rajono Bikūnų kaime. Baigęs studijas Vil-niaus universitete, 1954–1957 metais mokėsi aspiran-tūroje Leningrade. J. Liniko vadovaujamas parašė ir apgynė kandidato, 1967 – daktaro disertacijas, tapo profesoriumi (1968), Lietuvos mokslų akademijos na-riu (1972). Skaitė paskaitas ir pranešimus daugelyje už-sienio šalių ir tarptautinių konferencijų. Nuo 1966 va-dovavo Fizikos ir matematikos, vėliau Matematikos ir kibernetikos institutui.

Iš to būrelio jaunuolių, tokių skirtingų, susirinkusių iš įvairių Lietuvos vietų, J. Kubilius ir rinkosi matematikos dar-bininkus skatindamas imtis, kad ir nedidelių, bet savo tyri-nėjimų, drąsindamas – „ne šventieji puodus lipdo“. Buvo paskirtas Fizikos-matematikos fakulteto Studentų moksli-nės draugijos vadovu, tačiau neapsiribojo organizacine veik-

la, pats telkė studentus į būrelius, siūlė temas, patardavo. Su aktyvesniais dirbo individualiai, skolino knygas. Jas kaupė ir tausojo, knygos buvo bene brangiausia, ką tuomet turėjo. Tad atsainus kitų elgesys su jomis – nuodėmė didžiausia! Bet pasitaikydavo visko. Kartą vienas studentas grąžino skaičių teorijos knygą aplamdytą ir apkramtytą. Šeiminkų, pas kuriuos gyveno, šuo buvo ją nusitvėręs.

Studentų vertinimu, J. Kubiliaus paskaitos buvo geriausios. Kitų irgi buvo įdomu klausytis, bet tik J. Kubiliaus paskaitos buvo taip gerai parengtos, teiginiai tvarkingai sunumeruoti, samprotavimai aiškūs, o sparta tokia, kad galima spėti ir suprasti, ir užsirašyti. Docento V. Merkio, tuomet trečio kurso studento, žodžiais tariant, darni teiginių sistema taip ir suguldavo į atmintį lyg į lentyną. Per egzaminą gavęs klausimą, tarsi matydavai, kur padėtas atsakymas. Studentų buvo nedaug, dėstytojai visus gerai pažinojo, domėdavosi, kaip sekasi. Santykiai buvo veikiau draugiški, kolegiški nei oficialūs. Dėstytojai dalyvaudavo studentų renginiuose. Vienas pagrindinių – išleistuvių balius. Profesoriai sušelpdavo pinigais. Pirmiausia eidavo pas profesorių Z. Žemaitį (jis duodavo daugiausia), po to pas kitus. Studentai, kad ir nekaip apsirengę, ne visad sotūs, gyveno linksmi, mokėjo džiaugtis jaunyste, rengdavo šokius... Kai V. Statulevičius paimdavo armoniką, kai pravirkdydavo, išliedavo visą savo aukštaitiškos sielos nerimą, gaivalą...

Darbas su studentais greitai pradėjo duoti pirmuosius, nors ir kuklius rezultatus. J. Kubiliaus mokiniai dalyvavo Vilniaus universiteto studentų mokslinėje konferencijoje, dviejų (V. Kalinkos ir K. Bulotos) darbai pelnė premijas Vil-

niaus miesto studentų mokslinių darbų apžiūroje. Žinoma, ne premijos svarbiausia. Kad matematika išsišaknytų intelektualiajame tautos gyvenime, nepakanka vieno ar kelių žmonių, galinčių atlikti aukšto lygio matematinius tyrimus. Vienas – ne karys, jeigu tikslas – ne tiek įtvirtinti savo vardą mokslo pasaulyje, kiek sukurti matematinių tyrinėjimų tradiciją, atverti matematiką savo tautos gabių žmonių intelektualiajai saviraiškai.

„Esu ūkininkų sūnus, tai ir nulėmė mano požiūrį į gyvenimą. Motina, tėvas išmokė dirbti, būti teisingam. Visam gyvenimui pakako šios abėcėlės,“ – sakė profesorius J. Kubilius viename interviu 1991 metais savo septyniasdešimtmečio proga.

Ūkininkas įpratęs kantriai dirbti ir laukti, kol apsėtas laukas subanguos javais, liauni medeliai išaugins šakų lają ir virs obelimis. Kas tvaru, vertinga, tikra, neatsiranda akimirksniu. Reikia telkti žmones, įveikti aplinkybes, tęsti darbą ir galvoti apie ateitį.

Būdamas Leningrade, sužinojo apie matematines moksleivių olimpiadas. Tai matematinės moksleivių varžybos, šiame mieste pradėtos rengti 1934 metais. Puiki galimybė anksti pastebėti matematinius jaunų žmonių gabumus, pajusti matematinės kūrybos skonį. Grįžęs J. Kubilius pasiryžo rengti tokias olimpiadas Lietuvoje.

Kai kuriose šalyse matematiniai moksleivių konkursai pradėti rengti labai seniai. Pirmoji Vengrijos (Austro-Vengrijos) moksleivių olimpiada įvyko 1894 metais, dar anksčiau matematikos uždavinių konkursai vyko Rumunijoje. Čia 1959 metais surengta pirmoji tarptautinė olimpia-

da, kurioje dalyvavo tik 7 (socialistinės) šalys. Dabar į tarptautines matematikos olimpiadas susirenka dalyvių maždaug iš 80 šalių. Jos kasmet vyksta vis kitoje valstybėje. Lietuvos moksleiviai taip pat dalyvauja šiose olimpiadose, yra laimėję medalių.

Bet pasirodo, ir Lietuvoje jau šis tas nuveikta. Profesorius Z. Žemaitis su universiteto studentų moksline draugija suorganizavo Vilniaus miesto moksleivių olimpiadą, kurioje dalyvavo 92 moksleiviai. J. Kubilius užsimojo plačiau – renginys turi apimti visas Lietuvos mokyklas. Reikėjo, kad sumanymui pritartų Švietimo ministerija ir, žinoma, komjaunimo CK. Pavyko įtikinti, kad renginys reikalingas, buvo sudarytas organizacinis komitetas, vertinimo komisijos. Įtraukti matematikos dėstytojai, mokytojai bei aktyvesni studentai. Pasitaręs su kolegomis dėstytojais, J. Kubilius surengė paskaitų ir konsultacijų ciklą Vilniaus moksleiviams. Matematikos ir fizikos paskaitas skaitė Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakulteto dėstytojai.

Pirmasis respublikinės jaunųjų matematikų olimpiados ratas įvyko 1952 metų kovo 2 dieną. Dalyvavo 3611 moksleivių, į antrąjį ratą (kovo 29–31 dienomis) pateko 140. Vertinimo komisijos pirmininku buvo pakviestas profesorius Z. Žemaitis, nors darbui faktiškai vadovavo J. Kubilius. Jis ir nusifotografavo kartu su pirmosios Lietuvos jaunųjų matematikų olimpiados prizinininkais. Buvo šaltoka vėlyvo pavasario diena, šalveno. Susirikiavo, mergaitės susėdo pirmoje eilėje ant į lauką išneštų kėdžių, J. Kubilius – centre. Sužiuro į fotografą. Santūrios šypsenos. Gyvenimas, visi didieji darbai dar prieš akis. Jonui Kubiliui taip pat.

Pirmosios respublikinės jaunųjų matematikų olimpiados prizininkai prie Švietimo ministerijos. J. Kubilius sėdi pirmoje eilėje tarp dviejų moksleivių su ryšuliais ant kelių. Ryšuliuose apdovanojimai: matematikos knygos. Akiniuotas vyriškis pirmoje eilėje – Švietimo ministerijos inspektorius V. Butanavičius. Jis daug padėjo organizuojant olimpiadą. Paskutinėje eilėje pusiau uždengęs ministerijos iškabą stovi būsimasis profesorius, Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto dekanas A. Bandzaitis.

Daugelis pirmosios ir vėlesniųjų olimpiadų prizininkų tapo įvairių sričių mokslininkais, aukštųjų mokyklų dėstytojais. Olimpiados, kuriose puikiai dera varžybų dvasia ir mokslinių tyrinėjimų užuomazgos, tapo patrauklia ir vertinga mokslui gabaus jaunimo ugdymo forma. Olimpiadas pradėjo rengti ir kitų mokslo sričių atstovai. J. Kubilius dalyvavo organizuojant ir vėlesnių metų olimpiadas. 2001-ųjų olimpiada – penkiasdešimtoji! Kartu su kitais autoriais parengė keturis olimpiadinius matematikos už-

davinynus. Nuo 1986 metų Lietuvoje vyksta komandinės jaunųjų matematikų olimpiados profesoriaus J. Kubiliaus taurei laimėti. Tai nauja olimpiadinio judėjimo idėja. Ji pasirodė patraukli. Komandinės Lietuvos moksleivių matematikos olimpiados davė pradžią „Baltijos kelio“ olimpiadai. Joje dalyvauja Baltijos šalių (taip pat ir Islandijos) komandos. Olimpiada kasmet vyksta vis kitoje šalyje.

Speigas ir atlydis

1951 metų spalio 3 dieną eidamas į fakulteto studentų mokslinės draugijos ataskaitinį-rinkiminį susirinkimą, J. Kubilius dar nežinojo, kas įvyko vakar. Viena darbų diena ginė kitą...

1950 metais žmonių trėmimai į Sibirą sumažėjo (ištremta tik apie 1300 gyventojų), o 1951 metų spalio 2 dieną Stalino epocha tarsi vėl padvelkė speigu. Tądien vėl, kaip pranešta LTSR Valstybės saugumo ministro rašte aukštesniosioms instancijoms, ištremta 4018 šeimų, iš viso 15 537 žmonės. Tarp jų buvo J. Kubiliaus motina ir brolis Antanas. Po tėvo mirties jie buvo sugrįžę į tėviškę, bet žemė jiems jau nebepriklausė ir buvo prijungta prie „Tarybinio valstiečio“ kolūkio. Tačiau vis tiek pareikalauta pristatyti nurodytą kiekį bulvių. Į skundą, kad reikalavimas neįvykdomas, buvo atsakyta: „...planas buvo dvestas – pasėjimo“. Taigi sukitys, kaip išmanot. Buvo prisiminta ir sudegusi jauja, ir brolio Juozo areštas. Motiną ir brolių Antaną išvežė į Krasnojarsko krašto Nazarovsko rajono Beriozovkos kaimą.

Po kelių dienų žinia pasiekė brolius Vilniuje. Kone fiziškai pajuto grėsmės dvelksmą. Tėviškė tuščia... Apie trem-

tinus reikėjo pranešti komjaunimo ir partijos komitetams, kitaip apkaltins slėpimu. Tai dar viena dvasinės prievartos forma – turi pats save įskusti, kad esi nepatikimas. Toliau prasidėjo įprastinės tų laikų procedūros. Broniaus bylą Medicinos fakulteto komjaunimo biuras svarstė lapkričio 13 dieną. Komjaunimo sekretorius E. Nekrašas buvo kategoriškas, galbūt vykdė tai, kas jau nuspręsta. Bronių apkaltino nuslėpus biografijos faktus, esą tėvai turėję malūną, bet Bronius apie tai nutylėjęs. Komjaunuoliai už pašalinimą iš komjaunimo balsavo vieningai. Gruodžio mėnesį iš komjaunimo pašalino ir Vytautą. Reikėjo laukti, kad pašalins ir iš universiteto. Rektorius J. Bučas, su kuriuo J. Kubilius kalbėjosi dėl brolių, padėti negalėjo. Jį patį, buvusį nepriklausomos Lietuvos savanorį, ne kartą puolė. Bronių iš tiesų pašalino iš universiteto, Sveikatos apsaugos ministerija paskyrė dirbti į Meškuičius felčeriu. Vytautui pasisekė labiau – jį tik atleido iš laboranto pareigų kaip netinkamą, bet leido baigti studijas. Po studijų buvo paskirtas mokytojauti į Grinkiškį.

Vėliau paaiškėjo, kad saugumas buvo įtraukęs Vytautą ir Bronių į ištremtinių asmenų sąrašą.

Nors J. Kubiliaus padėtis universitete buvo tvirtesnė, bet tampymų neišvengė. Universiteto partinės organizacijos sekretorius paskutinio kurso studentas J. Grigonis (J. Kubilius buvo jam dėstęs) pareikalavo raštiškai iš naujo išdėstyti biografijos duomenis nurodant buožišką kilmę, brolio Juozo areštą, Antano ir motinos tremtį. Kodėl anksčiau nesureaguota, kai areštavo Juozą? Esą tuometinis partorgas V. Taurinskas pradanginęs popierius. Teko rašyti ir Vilniaus miesto Lenino rajono LKP(b) komitetui. Universiteto partiniam biurui vėl teko aiškintis dėl malūno, kuris

jau nuo 1948 metų neveikė. Vis dėlto pavojai praūžė, partiečiai apsiribojo „priėmę žinion“.

Pirmųjų po aspirantūros metų universitete ramiais nepavadinsi. Tuo labiau, kad negalėjai visomis jėgomis pasinerti į svarbiausia – dėstymo reikalus ir mokslinį darbą. Mokslinių tyrinėjimų ir diskusijų dvasia universitete dar beveik nepleveno. Buvo privažiavę daug menkos kvalifikacijos, bet rėksmingų dėstytojų, kurie veikiau sklaidė, nei kūrė mokslinio darbo atmosferą. Kita vertus, tarybinė valdžia buvo linkusi laikyti universiteto žmones ideologinio darbo šauktiniais, kuriuos galima pasiųsti, kur reikia. Štai pačioje 1951/52 mokslo metų pradžioje J. Kubilių ir dar keli universiteto darbuotojus išsiuntė iki rugsėjo 10 dienos į Molėtų rajoną. Prižiūrėti, kad kolūkiai atliktų prievoles. Jokio konkretaus darbo nedavė, o būti privalai. Kas linkęs bėgti nuo rimto darbo, tam tokios visuomeninės pareigos gal ir prie širdies. Neištvėręs iki galo, sugrįžo į Vilnių.

Netrūko ir kitokio visuomeninio darbo. Tos dažnai menkai reikalingos pareigos buvo tarsi savotiškas būdas palaikyti psichologinę įtampą – kadangi nežinai, ką konkrečiai turėtum padaryti, neaišku, ko iš tavęs staiga gali pareikalaus. J. Kubilių paskyrė partinio biuro įgaliotiniu universiteto bendrabučiuose. Ką gi turėtų toks įgaliotinis veikti? Kartais pasitaikydavo kone odiozinių įpareigojimų. Pavyzdžiui, pasikvietė, kartą politinio švietimo namų direktorius V. Antipovas ir liepė parengti paskaitą „Ar yra gyvybė kitose planetose?“ Nagi, bala ją žino! O rašinį parengti vis tiek teko.

Palengva subrendo mintis pereiti dirbti į Mokslų akademiją. Tuo labiau, kad po artimųjų tremties buvo prisiminta ir „buožiška“ J. Kubiliaus kilmė. Kam nors galėjo kilti min-

tis susidoroti su jaunu ir perspektyviu konkurentu. Mokslų akademijos prezidentas profesorius J. Matulis labai palaikė J. Kubiliaus ketinimus. Akademijos mokslo personalas buvo menkas. Gabių ir moksliniam darbui pasirengusių žmonių itin reikėjo. J. Matulis asmeniškai tarėsi, kad universitetas neprieštarautų. Juk po aspirantūros universitete reikėjo atidirbti trejus metus. Pagaliau buvo susitarta ir nuo 1952 metų spalio 16 dienos J. Kubilius buvo priimtas dirbti į Fizikos-technikos instituto Fizikos-matematikos-astronomijos poskyrį vyresniuoju moksliniu bendradarbiu paliekant antraeiles pareigas universitete. Pedagoginio darbo krūvis, beje, nesumažėjo. Pasirodė, kad iš universiteto išeita ne be reikalo. Akademijos kadro skyriaus viršininkė, paėmusi į rankas J. Kubiliaus darbo knygėlę, net akis išpūtė nustebusi. Ant viršelio pieštuku buvo užrašyta „47c“. Ji žinojo, kad šios raidės žymi grėsmingą darbo kodekso straipsnį, pagal kurį asmuo atleidžiamas iš darbo kaip netinkamas. Kas tai, užuomina apie universiteto kadro skyriuje parengtą scenarijų, kažkieno nurodymas?

Pasitraukimas iš universiteto buvo labiau formalus. Pedagoginis krūvis, tiesa, kiek pasikeitė – J. Kubilius dabar skaitė paskaitas tik matematikos specialybės studentams. Tačiau kursai buvo įvairūs – algebros, skaičių teorijos, tikimybių teorijos... Taigi pagrindiniai kursai, formuojantys matematinės mąstysenos pagrindus. Tačiau, kartojo sau ir kitiems – universitetas ne vidurinė mokykla. Negana apsiriboti matematikos pagrindais, klasikinėmis kryptimis. Universiteto žmonės turi jausti, kaip auga, keičiasi, plečiasi ir atsinaujina jų mokslas, patys būti nuolatiniais studentais. Pats parengė ir porą kartų perskaitė naują tais laikais „Matematinės logikos“ kursą. 1955 metų rudenį

organizavo tikimybių teorijos ir skaičių teorijos seminarą. Iš pradžių teko pačiam būti pagrindiniu pranešėju, pasakoti apie savo mokslinius tyrimus. Vėliau seminare buvo nagrinėjamos ir kitos matematikos kryptys: informacijos teorija, lošimų teorija, matematinė statistika...

Tikimybių teorijos ir skaičių teorijos seminaro, įvairiais laikotarpiais vadinto Lietuvos matematikų draugijos seminaru, o neformaliai – tiesiog Kubiliaus seminaru, vaidmuo Lietuvos matematikos raidoje didžiulis. Jame buvo aptariamoms matematikų disertacijoms, išaugus Lietuvos matematikų autoritetui, papasakoti apie savo darbus atvykdavo tikimybių teorijos specialistai iš visos Tarybų Sąjungos, taip pat ir užsienio.

J. Kubilius liko moksliniu vyresniųjų kursų studentų mokslinio būrelio vadovu. 1954 metais studijas baigė aktyvūs šio būrelio nariai K. Bulota, V. Kalinka ir V. Statulevičius. Visų jų diplominiams darbams vadovavo J. Kubilius. Savo mokinius skatino testuoti mokslinį darbą, ieškojo galimybių išvykti į mokslinius centrus: V. Statulevičius 1954 metais išvyko rengti disertacijos į Leningradą pas J. Liniką, K. Bulota – į Maskvą, jo vadovu tapo A. Gelfondas. Greitai J. Kubilius pats pradėjo vadovauti rengiantiems disertacijoms. R. Uždavinytis ir J. Urbelis – pirmieji jo aspirantai.

Docentas Henrikas Jasiūnas taip prisiminė tuos metus: „J. Kubilius gyveno labai kukliai. Namuose nešiojo seną aptrintą chalata. Atrodė, kad jo išsipūtusiose kišenėse pilna idėjų, o Kubilius tik ir dairosi, kam jas išdalyti.“

O stalininei epochai artėjo galas. Diktatorius mirė 1953 metų kovo 5 dieną. Daugeliui jo mirtis išsaugojo gyvybę ir vėliau suteikė laisvę. Oficialiai visoje šalyje buvo paskelbtas gedulas. Buvo nurodyta nešioti raudonai juodus gedulo raiščius. Tolesnė didelės imperijos raida priklausė nuo to, kaip Maskvoje baigsis kova dėl valdžios. Tapti Stalino įpėdiniu stengėsi vidaus reikalų ministras L. Berija. Represijų ir teroro organizatorius kūrė „posūkio į liberalizmą“ regimybę. Jis buvo didžiosios 1953 metų kovo 28 dienos amnestijos iniciatorius. Suteikta laisvė maždaug pusei iš pustrečio milijono lagerių imperijos kalinių. Tačiau politiniams kaliniams ir tremtiniams amnestija netaikyta. Turėjo įvykti TSKP XX suvažiavimas (1956 02 14–25), kad destalinizacijos procesas išibėgėtų.

Tačiau pokyčiai Lietuvos vietinės valdžios sistemoje jau vyko. Lietuvos valdžios organuose vietoj kitataučių (1946 metais lietuviai valdžios įstaigose tesudarė 35 proc.), į pagrindines pareigas pradėta skirti daugiau „nacionalinių“ kadro. Žinoma, visi pasikeitimai vyko atsižvelgiant į padėties ir nuotaikų kaitą aukščiausiuose imperijos valdžios sluoksniuose.

Po TSKP XX suvažiavimo galima buvo pradėti rūpintis artimųjų grįžimu. Iš Mokslų akademijos prezidento sužinojo, kad Ministrų taryboje sudaryta komisija tremtinių grąžinimo klausimams spręsti. 1956 metų birželio mėnesį J. Kubilius parašė raštą, kuriame prašė grąžinti iš tremties motiną ir brolių. Su analogišku raštu kreipėsi ir brolis Bronius. Nutarimą dėl Petronėlės Kubilienės ir jos sūnaus Antano sugrąžinimo Ministrų taryba priėmė tų pačių metų rudenį. Tais metais buvo grąžinta laisvė ir teisė sugrįžti į gimtinę ir broliui Juozui. Beliko tik laukti.

Motina P. Giedraitytė-Kubilienė 1966 m. Fotografuota Rietave.

Motina žvelgia, tarsi su visais atsisveikintų. Tačiau ji gyvens dar ilgai, sulaukusi devyniasdešimt ketverių, mirs 1985 m.

Motina ir Juozas į Vilnių atvyko traukiniu 1957 metų vasario 3 dieną. Pirma kelionė pas sūnų į Vilnių – per Sibirą ir Maskvą! Kiek vėliau sugrįžo ir brolis Antanas. Bet rūpesčiai nesibaigė. Reikėjo kur nors įsikurti, gauti pasus, prisiregistruoti. Tremtinių sugrįžimu džiaugėsi tik artimieji, iš valdžios įstaigų galėjai tikėtis tik abejingumo, šalčio, atviro ar užslėpto priešiskumo. Juk tiesiogiai ar netiesiogiai, savo noru ar ne, valdžios įstaigų žmonės dalyvavo tremiant tėvynainius. Teko kliautis ne tiek valdžios įstaigų, kiek pažįstamų žmonių parama. Antaną pavyko apgyvendinti ir įdarbinti Kybartuose. Motina iki vasaros gyveno Vilniuje, o vėliau grįžo pas gimines. Juozas labai ilgėjosi tėviškės. Nuo 1957 metų rudens įsidarbino Fermose kolūkio sodininku. Tačiau gimtuosiuose namuose gyve-

Kubilių sodyba 1958 m. pavasarį. Dar diena kita, ir baigsis obelių žydėjimas, žiedlapių jau pribirę į kiemo žolę, dar neliestą dalgio. Pavasario saldybė, grįžimo į gimtinę palaima...

no svetimi žmonės. Jie buvo gerokai apleidę pastatus. Daug rūpesčių kainavo Juozui, kol juos atgavo. Iš kolūkio teko atpirkti, kas tėvo, senelio statyta. Pravertė ir brolio Jono pažintys.

1958 metais Juozas Kubilius su motina ir jauna žmona jau gyveno gimtuosiuose namuose Fermose. Tik niekam nekilo noras pakartoti, ką kaimynai sakydavo prieš trisdešimt metų: „Kubiliaus ūkis kaip lėktuvas – tik kilk ir skrisk.“

Mokslo darbai ir užkulisiai

1952 metais Lietuvos mokslų akademijos matematines pajėgas sudarė vienas žmogus. Ne iškart ir matyti, kad Akade-

mijoje šiuo mokslu iš viso domimasi. Tik panagrinęjus Lietuvos Mokslų akademijos struktūrą, galima nustatyti, kad Fizikos-technikos institutas turi Fizikos-matematikos-astronomijos poskyrį, kuriam vadovauja A. Jucys. Šiame poskyryje vyresniuoju moksliniu bendradarbiu nuo 1952 metų spalio 1 dienos ir pradėjo dirbti J. Kubilius.

Tai nereiškia, kad J. Kubiliui buvo suteiktas mokslinis vyresniojo mokslinio bendradarbio vardas. Nors mokslinės veiklos rezultatų buvo pakankamai, šį vardą patvirtinantis diplomas daugiausia dėl biurokratinio pobūdžio kliūčių J. Kubiliui išduotas tik 1956 metais. Panašiai įvyko ir su pedagoginiu docento vardu universitete. Fizikos-matematikos fakultetas dusyk kreipėsi į TSRS aukštojo mokslo ministeriją dėl docento vardo suteikimo vienam aktyviausių fakulteto darbuotojų, tačiau prašymai buvo atmesti motyvuojant, kad J. Kubilius neina universitete pagrindinių pareigų.

Tuomet Kosciuškos gatvės triaukščiame name buvo įsikūrę net keli Lietuvos mokslų akademijos institutai: Fizikos-technikos, Ekonomikos, Geografijos ir geologijos bei Chemijos ir cheminės technologijos. Fizikos-technikos instituto teoretikai – visas Fizikos-matematikos-astronomijos poskyris – tilpo viename kambaryje. Visi, išskyrus J. Kubilių, buvo fizikai: A. Jucys, J. Glembockis, V. Vanagas, J. Batariūnas, J. Vizbaraitė... Iš pirmo žvilgsnio atrodė lyg kokia kontora: pluoštai popierių, sprendami savo lygtis fizikai visą dieną tarškino aritmometrais.

J. Kubilius tęsė Leningrade pradėtus skaičių geometrijos bei metrinės skaičių teorijos tyrimus. Darbą reikėjo planuo-

ti. Kaip ir dauguma mokslininkų, gerai žinančių, kad planuoti mokslo rezultatus tolygu aprašinėti kelionės išpūdžius dar nežengus nė žingsnio, naudojosi patikrintu metodu – planavo jau senokai gautus rezultatus. O pats vis daugiau dėmesio skyrė neįtrauktam į jokus planus objektui – aritmetinėms funkcijoms. Brendo idėjos apie tikimybių teorijos pritaikymą šioms funkcijoms tirti.

Aritmetinėmis funkcijomis vadinamos tam tikros taisyklės, priskiriančios natūraliesiems skaičiams reikšmes, ypatingu būdu susijusias su natūraliųjų skaičių struktūra. Viena jų – daliklių funkcija $d(n)$; $d(n)$ reiškia skirtingų n daliklių kiekį. Pavyzdžiui, $d(2) = d(3) = 2$, $d(4) = 3, \dots, d(12) = 6 \dots$ Kiek patyrinėjus susidaro įspūdis, kad daliklių skaičiaus funkcijos (ir kitų aritmetinių funkcijų) reikšmės nepaklūsta jokiame dėsningumui, yra tarsi „atsitiktinės“.

Padiskutuoti apie aktualias skaičių teorijos problemas Vilniuje beveik nebuvo su kuo. Gerai, kad ryšiai su Leningrado matematikais nenutrūko. J. Linikas pakvietė 1951 metų rugsėjo mėnesį atvykti į Vinogradovo jubiliejui skirtą mokslinę konferenciją Maskvoje. Užmegztos naujos pažintys labai pravertė vėliau. J. Linikas domėjosi naujos krypties J. Kubiliaus tyrimais, skatindavo rašyti į TSRS mokslų akademijos darbus, kviesdavo į Leningradą. Vienos viešnagės Leningrade 1953 metais metu J. Linikas pakvietė atvykti į doktorantūrą. Po kurio laiko iš Leningrado buvo gautas ir oficialus kvietimas bei nurodymai dėl būtinų dokumentų. Gyvenimas siūlė nuostabią dovaną – kelerius studijų ir kūrybos metus! Disertacijos projektą netruko parengti – nemažai rezultatų jau gauta, išryškėjo ir tyrimų kryptis. Kiti po-

pieriai irgi nekėlė daug rūpesčių, išskyrus... charakteristiką. Nors Stalinas buvo jau miręs, jo dvasia kabinetuose tebetvyrojo. Pernelyg tiesmukiški sakiniai apie „buožišką“ kilmę, teistą brolių ir artimuosius tremtinius galėjo sukliudyti. Pamažu pavyko susitarti su partinės organizacijos sekretorium dėl aptakesnių formuluočių. Tvarkant dokumentus, staiga kilo nedidelis kivrčas su Mokslų akademijos Aspirantūros skyriaus vedėju, pareikalavusiu grąžinti asmens bylą, kurią pats buvo paskolinęs.

Neužilgo buvo gautas kvietimas vykti į Maskvą, į TSRS mokslų akademijos Matematikos institutą pristatyti disertacijos temą ir jau turimus rezultatus. Mokslinė taryba nusprendė rekomenduoti J. Kubilių doktorantūron. Po pranešimo pokalbiui pakvietė instituto partiniai vadovai. Pašnekesys buvo neformalus. Institutas mielai priimtų Kubilių. Deja, esanti viena kliūtis. Ir parodė LKP CK telegramą, pasirašytą V. Niunkos: J. Kubiliaus į doktorantūrą nerekomenduojame. Štai kodėl susierzino dėl asmens bylos aspirantūros vedėjas Vilniuje! Pats, matyt, buvo išbartas, kad iškart negalėjo pristatyti pareikalautų dokumentų CK didžiūnams! Ką gi, viltis ištrūkti iš svarbių ir menkų pareigų bei darbų tinklo, atsidėti vien matematikai žlugo. Siena, tai siena. Bet jis ne iš tų, kurie nuleidžia rankas. Bus matyti, kas nugalės – intrigos ar darbas ir kantrybė.

Matematikos vieta Lietuvos mokslo panoramoje? Tikrai kukli. Universiteto matematikai daugiausia tik dėsto. Tai gi matematikos – keliančio naujus uždavinius ir ieškančio atsakymų mokslo atstovybė – rašomasis stalas Fizikos-matematikos-astronomijos poskyrio kambaryje ir vienintelis įgaliojantis visiems su matematika susijusiems reikalams. Kitų mokslo sričių atstovų požiūris į matematiką kol kas

lėkštokas. Kokia matematinių rezultatų nauda? Kaip juos galima pritaikyti? Koks ekonominis efektas? Matematikos – mąstymo kultūros, universalios tikslųjų mokslų kalbos – vaidmuo kol kas menkai tesuprantamas. Tai matyti ir iš tikslųjų mokslų atstovų straipsnių. J. Kubilius 1953 metais buvo paskirtas instituto darbų rinkinio redkolegijos nariu. Teko skaityti fizikų ir inžinierių straipsnius. Pasi- taikydavo, kad dviejų tiesinių lygčių sistemos su dviem nežinomaisiais sprendimas buvo dėstomas su visomis detalėmis. Tačiau požiūris pamažu keitėsi. Dažnai tekdavo konsultuoti bendradarbius fizikus – J. Glembockį, A. Jucį, A. Bolotiną, B. Styra, iš Kauno pasitarti dažnai atvykdavo inžinierius mechanikas K. Ragulskis (vėliau – KPI profesorius, žymus vibrotechnikos specialistas). Buvo ir kitokio pobūdžio „konsultacijų“, kurių išvengia retas žymesnis matematikas. Yra sudėtingų matematinių problemų, kurių paprasta, lengvai suprantama formuluotė kai kam kelia viltį, kad pavyks jas išspręsti ir išgarsėti.

Tokio uždavinio pavyzdys – paskutinioji Ferma teorema, t. y. tvirtinimas, kad lygtis $x^n + y^n = z^n$ neturi sprendinių sveikaisiais skaičiais, kai n didesnis už 2. Ši teorema įrodyta paskutiniajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje pasitelkus nepaprastai sudėtingas matematines teorijas. Kiti uždaviniai, patraukiantys norinčius išgarsėti – antikiniai kampo trisekcijos (kampo dalijimo į tris lygias dalis tik skriestuvu ir liniuote), kubo padvigubinimo (kubo, kurio tūris dvigubai didesnis už duotojo, kraštinės radimo tik skriestuvu ir liniuote) uždaviniai. Spręsti juos beprasmiška, nes matematiškai įrodyta, kad išspręsti neįmanoma. Tačiau kartais „išspręsti neįmanoma“ laikoma

emociniu nesėkmę patyrusio žmogaus pareiškimu, o ne griežtai įrodytu matematiniu teiginiu ir bandoma vėl. Paprastai nebūna sunku surasti klaidų tokių uždavinių sprendimuose. Tačiau „genialių“ sprendimų autoriai klaidas paprastai „ištaiso“.

Palengva aiškėjo, kokias matematikos sritis reikėtų tyrinėti Lietuvoje, kad būtų atsižvelgta ir į praktikų poreikius, ir į teorijos plėtros perspektyvą. Atrodė, kad geriausiai pradėti nuo tikimybių teorijos ir diferencialinių lygčių. Tuo labiau, kad ir iš paties J. Kubiliaus tyrimų aiškėjo, jog tikimybių teorija – iš pirmo žvilgsnio taikomojo pobūdžio matematinė kryptis – gali suteikti naujų galimybių nagrinėjant ir tokios „grynosios“ matematikos srities, kaip skaičių teorija, klausimus.

Bet viskas atsiranda, keičiasi ir auga palengva, jei tik pakanka atkaklumo ir kantrybės. Kol kas tebuvo matematikos tyrimų ir taikymų užuomazgos, fizikai tebesinaudojo aritmetrais, XVII amžiaus matematiko ir filosofo Blezo Paskalio išrastu mechaniniu skaičiavimo įrenginiu ir skeptiškai vertino nuogirdas apie elektronines skaičiavimo mašinas.

Pirmąją elektronine skaičiavimo mašina dažnai laikoma Pensilvanijos universiteto mokslininkų sukurta ENIAC. Tai milžiniškas įrenginys, sveriantis 30 tonų ir užimantis didžiulį apie 140 kvadratinų metrų plotą kambarį. ENIAC naudojo 140 tūkstančių vatų galimumo srovę. Dabar paprastas nešiojamasis kompiuteris skaičiuoja keliasdešimt kartų greičiau. Tačiau pirmoji elektroninė skaičiavimo mašina, kuri buvo labai našiai panaudota – anglų COLOSSUS. Ji sukurta 1943 metais ir naudota vokiečių šifravimo įrenginio ENIGMA šiframs skaityti.

Įvairiomis progomis J. Kubilius populiarino kibernetikos mokslą ir elektroninių skaičiavimo mašinų taikymo idėją, 1956 metais net buvo suorganizavęs seminarą. Pasitaikydavo ir kurioziškų situacijų. Po vieno pranešimo doc. V. Paulauskas, žinodamas skeptišką fizikų požiūrį į elektroninių skaičiavimo mašinų taikymą, paklausė J. Kubiliaus, ar negalėtų šie stebuklingi įrenginiai palengvinti varginančius fizikų skaičiavimus.

– Ne, niekada! – net iš vietos pašoko A. Jucys. Bet vos po poros metų pats tapo šių mašinų entuziastu, Mokslų akademijoje organizavo skaičiavimo centrą.

O J. Kubiliaus aritmetinių funkcijų tyrimai, naudojant tikimybių teorijos metodus, sėkmingai judėjo į priekį. 1956 metais Mokslų akademijos prezidentas J. Matulis pranešė J. Kubiliui, „gerą naujieną“, kad LKP CK jau nebesipriešina doktorantūrai.

– Nebereikia! Tegu tik daugiau nebetrukdo.

Tais metais įvyko reikšmingų pokyčių. Fizikos-technikos instituto pagrindu buvo įkurtas Fizikos ir matematikos institutas, direktoriumi paskirtas A. Jucys. Numatyta įsteigti tris sektorius. Vienas jų – Matematikos ir astronomijos. Šio sektoriaus vadovu paskirtas J. Kubilius, jis taip pat tapo direktoriaus pavaduotoju moksliniam darbui. Sektoriuje kol kas, be J. Kubiliaus, dar buvo matematikas R. Uždavinsys ir keletas astronomų. Pramokęs, kai reikia, pasakyti aštriai ir be užuolankų, pareiškė, girdint A. Juciui ir universiteto Astronomijos katedros vedėjui P. Slavėnui, kad nebandytų piršti į sektoriaus bendradarbius nelietuvių. Tai principinė pozicija. Ir ne dėl priešiško kitataučiams. Jei žydai remia žydus, rusai rusus, kodėl lietuviai negali pasimokyti solidarumo ir remti vienas kitą, užuot kaišioję kits kitam pagalius į

ratus? Tačiau tam tikro spaudimo būta. Į sektoriaus laborantės vietą bandyta įsiūlyti vieną Zimano giminaitę. O Kubiliui jau buvo rekomendavę iš tremties grįžusią R. Merkytę. Kadru skyriaus viršininkė prieštaravo nurodžiusi, kad jos biografija netinkama.

– Mums reikia darbuotojos, o ne biografijos! – atrėžė J. Kubilius ir R. Merkytę priėmė.

Darbo institute buvo daug. Ir ne tik mokslinio. Teko domėtis instituto ūkio padėtimi, pasirašinėti finansinius dokumentus. Susirūpinta naujų pastatų statyba, teko prižiūrėti instituto pastato projektavimą, kurį atliko viena Leningrado organizacija. Nauji instituto rūmai turėjo iškilti Neries krantinėje. Ten jie ir buvo pastatyti, deja, interjeras išėjo nevykęs. Ilgi, skendintys prieblandoje arba dirbtine nervinga šviesa nutviekti koridoriai... Apie aplinkos poveikį žmogui dar negalvota.

1956 metų vasaros atostogos prabėgo žmonos tėviškėje Viduklėje, dirbant, deja, ne itin įdomų darbą. Teko įrašinėti formules į mašinėlę spausdintą disertacijos tekstą. Reikėjo penkių egzempliorių! Iki rudens viskas buvo sutvarkyta. J. Linikas pasiūlė pasiųsti disertaciją į Maskvą, į Steklovo matematikos institutą. Ten turėtų ir ginti. J. Kubilius taip ir padarė. Tačiau disertacija Maskvoje kuriam laikui įstrigo.

Dėl instituto direktoriaus I. Vinogradovo nepalankumo žmonėms, artimiems A. Kolmogorovo aplinkai (jo nuomone, J. Kubilius buvo kaip tik toks), disertacija kurį laiką pagulėjo Skaičių teorijos skyriaus stalčiuje. I. Vinogradovo ir A. Kolmogorovo santykiai buvo įtempti. Šios intrigos galų gale buvo įveiktos 1957 metų pavasarį. Instituto mokslinė taryba priėmė disertaciją gynimui, paskyrė opo-

nentus: B. Gnedenką, J. Liniką ir J. Prochorovą bei gynimo datą – 1957 metų lapkričio 21-ąją.

Pats gynimas buvo sklandus. Pirmininkavo I. Vinogradovas. Oponentų atsiliepimai labai geri. Už mokslų daktaro laipsnio suteikimą J. Kubiliui balsuota vieningai. Po gynimo J. Linikas iškart išvažiavo į Leningradą, J. Kubilius palydėjo į stotį. Iki traukinio likus dar šiek tiek laiko, pasikalbėjo bufete prie butelio limonado.

– Menkai laistome, – pajuokavo J. Linikas.

J. Kubiliui dar teko kelias dienas užtrukti tvarkant gynimo dokumentus. Kai pagaliau atsidūrė Vilniuje ir išlipo į peroną, nustebo pamatęs didelį būrį matematikų. Pašaliečiai net klausinėjo ką sutinką.

– Čekoslovakijos prezidentą! – nuvilnijo juokas.

Taip visu būriu ir lydėjo per miestą. Džiaugėsi jo sėkme lyg savo. Išties – juk pirmoji lietuvių matematiko daktaro disertacija!

Institutu ir jo tyrimais pradėjo labiau domėtis visuomenės informacijos priemonės. Teko kalbėti ir per radiją, ir per televiziją. Atsirado viltis, kad į mokslo plėtros planus bus palankiau žiūrima ir valdžios koridoriuose. O nuveikti reikėjo daug ką. Intensyvinti mokslinius tyrimus, kelti matematikos dėstytojų ir mokytojų kvalifikaciją. 1955/56 mokslo metais iš 2659 matematikos mokytojų vos 486 buvo baigę aukštąjį mokslą, net 1156 neturėjo matematinio išsilavinimo. Jau buvo suprata, kad būtina koordinuoti mokslų raidą. 1956 metų gegužės 21 dieną LKP CK ir LTSR Ministrų taryba įsteigė Gamtos ir tikslųjų mokslų koordinavimo tarybą, ši 1957 metų kovo 26 dieną sudarė Matematikos mokslų koordinavimo komisiją. Jos pirmininku paskirtas J. Kubilius, nariais – K. Grincevičius, J. Matulionis, P. Katilius ir A. Naftalevičius.

Fizikos ir matematikos institutas palengva augo. 1957 metais atėjo dirbti matematikas A. Mitalauskas, iš aspirantūros Maskvoje grįžo K. Bulota. Apgynęs disertaciją, turėjo sugrįžti V. Statulevičius, baigę universitetą į institutą atėjo E. Vilkas ir L. Vilkauskas. Reikėjo pasirinkti, kad jie išvyktų į aspirantūrą pas mokslininkus, dirbančius aktualiose matematikos srityse, o grįžę patys jas plėtotų Lietuvoje. E. Vilkas išvyko į Leningradą pas profesorių N. Vorobjovą specializuotis lošimų teorijoje, V. Matulis – pas matematinės logikos specialistą profesorių N. Šaniną. Dėl mokslo organizavimo reikėjo tartis ir sprendimus derinti su universiteto Fizikos-matematikos fakultetu. Tačiau fakulteto reikalus dažniausiai lėmė partinės organizacijos, kurią sudarė vien lietuviai, balsas. Pasitaikydavo, kad lemdavo ne fakulteto interesai, bet ideologų nurodymai ar ambicijos. Pavyzdžiui, gabus fakulteto absolventas J. Urbelis negalėjo likti dirbti universitete, nes jo sesuo esą pametusi komjaunimo bilietą, *ergo* – J. Urbelis – nepatikimas. Ši vidinės politikos įrankį reikėjo perimti savo žinion. Tam pritarė ir universiteto partorgas V. Kuzminskis. Sutarta, kad reikia siūlyti stoti į partiją gabiems fakulteto studentams lietuviams. Kartais tai buvo daroma be fakulteto partinės organizacijos žinios. Partijos nariais tapo fizikai Stonkus ir V. Kybartas, matematikai A. Raudeliūnas ir V. Merkys (juos rekomendavo J. Kubilius). Stonkus – pirmasis fakulteto partinės organizacijos sekretorius lietuvis.

Lietuvos matematikų uždavinius J. Kubilius apžvelgė 1958 metų vasario 4–5 dienomis vykusiame pirmajame Lietuvos matematikų pasitarime (konferencijoje). Jis pats buvo ir pagrindinis šios konferencijos organizatorius. Pranešime nubrėžė ištisą matematikos mokslo plėtros pro-

gramą. Pirmiausia – būtina intensyvuoti mokslinį darbą. Aukštosios mokyklos dėstytojas, nedirbantis mokslinio darbo – nevisavertis. Reikia plėtoti matematikos dėstymo metodiką, tyrinėti matematikos istoriją, rūpintis matematikos mokytojų kvalifikacija. Įsteigti Lietuvos matematikų draugiją, organizuoti matematinės literatūros leidimą, steigti fizikos ir matematikos žurnalą tyrimų rezultatams skelbti ir, ne abejo, rūpintis matematikos populiarinimu. Kai kas jau daroma, bet nedaug. Nuo 1957 metų spalio mėnesio pradėjo eiti mokslo populiarinimo žurnalas „Mokslas ir gyvenimas“, jo redakcinės kolegijos nariu nuo pat pradžių buvo ir J. Kubilius.

1958 metų balandžio 14 dieną LKP CK ir LTSR Ministrų taryba priėmė nutarimą dėl keturių kasmetinių premijų už išymiausius mokslo ir technikos darbus ir šešių už literatūros ir meno kūrinius steigimo. Buvo sudarytas Mokslo premijų komitetas, kuriam pirmininkavo J. Matulis. Sudarytos keturios sekcijos (Istorijos-filologijos ir visuomeninių mokslų, Technikos ir tikslųjų mokslų, Gamtos ir žemės ūkio, Statybos ir architektūros). J. Kubilius buvo įtrauktas į Technikos ir tikslųjų mokslų sekciją. 1958 metų mokslo premijai gauti Fizikos ir matematikos institutas pristatė J. Kubiliaus darbus. Tų pačių metų liepos 14 dieną Mokslo premijų komiteto nariai už J. Kubiliaus kandidatūrą balsavo visais balsais.

Tiesiog gyvenimas

1953 metų kovo mėnesį buvo jaudulio ir rūpesčių, visiškai nesusijusių nei su matematinių teoremų įrodymais,

1953 m. gegužės 2-oji, poilsio dienos ramybė. Sūnus Kęstutis vežimėlyje, panašiam į įmantrią karietą. Jam dar nėra pusantro mėnesio. Įėjimas į butą Šv. Jonų bažnyčios durų dešinėje. Butas ankštas, užtat kiemas erdvus. Didysis universiteto kiemas!

nei su politine šalies padėtimi. Kovo 18 dieną gimė sūnus! Paskutines savaites ilgai rinko vardą – ir mergaitei, ir berniukui – juk nežinia, kas išvys pasaulio šviesą! Rasa – nuostabus vardas, bet gal vis dėlto – Aušra? O gal Gražina? Gintautas Kubilius – juk gerai skamba? Tačiau sūnui gimus, kažkaip greitai sutarė – bus Kęstutis. Kęstutis Kubilius.

Sūnus, žinoma, pakeitė įpročius ir nusistovėjusį dienų ritmą. Tačiau buvo pavasaris, o pavasaris visiems padeda

pakelti rūpesčių našta. Vasarai Valė su sūnumi išvažiavo pas motiną į Viduklę, o vyrą išsiuntė į Palangą. Tepailsės nuo popierių! Kada gi būta prie jūros? Prieš penkiolika metų su ateitininkais! Jūra taip pat tebealsuoja laisve, keičia kaip užsigeidusi atspalvius ir nuotaikas, tačiau ant kranto viskas kitaip nei andai. Svetimi kareiviai žvalgosi nuo bokštelių į horizontus, stabdo užklydusius į uždraustas teritorijas. Įvairios mintys pynėsi bevaikščiojant pajūriu. Ir apie praeitį, ir ateitį, ir matematinės formulės kažkaip lyg pačios išnirdavo... Galų gale iš tų atostogų užrašų atsirado visas matematinis straipsnis.

Praėjo dar pora metų. 1955 metų vasario 8 dieną gimė dukterė. Šikart vardą parinko nesunkiai. Ar šalia Kęstučio kas gali geriau skambėti nei Birutė? Taigi Birutė Kubiliūtė.

Tą pačią dieną J. Kubilius sužinojo, kad atėjo eilė automobiliui gauti. Paskyrė „Moskvičių“. Lyg ir prabanga, bet kartu ir rūpestis – o kur padėti? Na, dar ir važiuoti reikia išmokti.

1955 metų liepos mėnesį pirmąkart išsiruošė atostogų su savo mašina. Kurgi? Visų pirma – į Eržvilką, vaikystės vietas. Rūpėjo pažiūrėti, kokia ji dabar, tėviškė? Kartu važiavo ir brolis Vytautas. Tik privažiuoti Perkūnkeliu iki sodybos nepavyko. Po lietaus jis tapo nepravažiuojamas. Tad palikę mašiną pas pažįstamus, patraukė tėviškėn pėsčiomis, kaip anais tolیمais Eržvilko progimnazijos laikais. Tą vasarą ir daugiau pakeliavo. Kartu šiek tiek pabuvo Palangoje, pavažinėjo po Žemaitiją. Pamėgo keliauti, stengėsi pavažinėti po Lietuvą per kiekvienas vasaros atostogas. Neatbaidė ir šiokia tokia avarija 1956 metų vasarą pakelyje į Salantus. Grįžtelėjo atgal perduodamas žmonai fotoaparata ir nesureagavo į kelio vingį. Kad ne-

B. Kubiliūtė ir K. Kubilius 1956 m. rugpjūtį. Dar akimirka – ir vėl galės žaisti. Praeis keli dešimtmečiai – Kęstutis studijuos matematiką, apgins disertaciją. Birutė pasirinks mediciną, taps kardiologijos specialiste, medicinos mokslų daktare...

įvažiuotų į griovį, nuspaudė stabdžius. Dar blogiau! Mašina stabtelėjo ir apvirto. Atsidūrė galvomis žemyn, kojomis į viršų. Laimei, atsipirko išgąsčiu.

Tais metais vasarodamas Viduklėje užmezgė porą idomių pažinčių. Norėdamas prasiblaškyti po nuobodaus formulių įrašinėjimo į disertacijos puslapius, kartą nuvažiavo į Raseinius. Staiga panūdo aplankyti vietas, kur prabėgo jaunystės dienos. Tik mažai kas belikę iš buvusio miesto: bažnyčia, mokyklos pastatas, bankas... Dauguma senųjų namų per mūšius sugriauta, sudeginta. Miestas statėsi iš naujo.

Griždamas į Viduklę, pavėžėjo pakeleivį. Tai buvo Viduklės klebonas Tuminas. Išsikalbėjo. Klebonas pasigyrė, kad gavo jauną vikarą, besidomintį gamtos mokslais. Ar jis negalėtų kada užėiti pas Kubilių į svečius, pabendrauti? Mielai. Tai būta Č. Kavaliausko, kunigo intelektualo, neseniai grįžusio iš tremties. Buvo nepaprastai įdomu kalbėtis su šiuo žmogumi, kurį domino viskas – istorija, kalbos, fizika, matematika...

Kunigas Česlovas Kavaliauskas (1923–1997) – teologas, mąstytojas, filologas – sudėtingo likimo žmogus. Suimtas ir nuteistas dešimčiai metų 1950-aisiais už nedalyvavimą tarybiniuose rinkimuose, ištremtas į Norilską. Dalyvavo Norilsko kalinių sukilime, buvo išrinktas į jo komitetą. Numalšinus sukilimą, buvo tarp tūkstančio kalinių, atrinktų sušaudyti. Suėmus L. Beriją, daliai pasmerktųjų bausmės įvykdyti nespėta. 1956 metais grįžęs į Lietuvą, kunigavo įvairiose vietose, mokėsi kalbų, gilinosi į Šventojo Rašto tekstus, domėjosi gamtos mokslais, rašė teologijos darbus. Iš senosios graikų kalbos į lietuvių kalbą išvertė Naująjį Testamentą.

Po vasaros – vėl į ankštą miesto buitį. Tame pačiame bute tebegyveno Kazlauskai, zakristijono našlė Glinskienė. Mokslų akademijoje buto niekas nežadėjo. Kita išeitis – statyti namą pačiam. Rūpesčių bus marios, bet geriau veikti, nei laukti. Patarimais padėjo pažįstamas architektas B. Valančius, raseiniškis. Ilgai vaikščiojus, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto architektūros valdyba skyrė 6 arų sklypą Gailestingųjų seserų gatvėje (dab. – Jūratės). Sklypo žemėje buvo gyventojų daržai. Jie protestavo prieš statybas. Susitarti nepavyko, sklypo teko atsisakyti.

Iki įkurtuvių dar toloka. Darbo kambario ir bibliotekos vietoje kol kas staliaus dirbtuvė. J. Kubilius moko sūnų obliuoti. O jei sakyti tiesą – pozuoja fotografui A. Sutkui.

Žlugo ir kitas sumanymas. B. Valančius pasiūlė statyti namą jam priklausančiame sklype, kai J. Kubiliui skirs naują sklypą – apsikeisią. Jau spėjo pakloti ir pamatus. Tačiau tarpusavio santykiai pašlijo, o ir pats B. Valančius netikėtai žuvo. Namą ant pamatų pasistatė kažkas kitas. Nepavykus užbaigti namo statybos, J. Kubilius rūpinosi gauti sklypą namui kitur, įveikė kliūtis ir pradėjo statybas iš pradžių...

O buto reikalai staiga išsisprendė visai netikėtai. Galima sakyti – per moteris. Kartą į svečius užėjo dvi Mokslų akademijos darbuotojos iš Chemijos ir cheminės technologijos instituto. Matyt, nustebo pamačiusios labai jau kuklią savo kolegos buitį. Vienos iš jų vyras – Marijonas Kene-

vičius – buvo Vilniaus miesto partijos komiteto pirmasis sekretorius. Po kiek laiko jis pakvietė J. Kubilių apsilankyti. Kai nuėjo, M. Kenevičius nelauktai pradėjo klausinėti apie gyvenimo sąlygas. Pabandysias padėti. Žodį tęsėjo. 1957 metų vasario 23 dieną J. Kubiliui buvo įteiktas keturių kambarių buto Boriso Dauguviečio (dab. – Odminių) gatvėje orderis. Namas senas, avarinis, jo šeimininkas ruošėsi vykti į Izraelį. Tačiau pasitvarkius bus galima gyventi. Prisirinkęs lentų, susikalė lentynas knygoms. Kada nors turės ir namą.

Reikia dirbti ir viltis.